

Konverents „Terve iga hinna eest“, 07.03.2013

Tervis ja haigus muutuvast maailmas

Andres Soosaar

EESTI ARST

**EESTI ARSTIDE LIIDU AJAKIRI
ESTONIAN MEDICAL JOURNAL**

Ilmub alates 1922. aastast
www.eestiarst.ee

Mis on meditsiin?

- Meditsiin on pikka aega olnud ruum, mille koordinaattelgedeks on **tervise-haiguse eristus ja meediku-patsiendi suhe.**
- Meditsiin on õige pikka aega olnud kreenis haiguse ja meedikute poole.

Mis on tervis?

- Väga mitmeti tõlgendatav mõiste, vt lähemalt näiteks A. Kasmeli ja A. Lipandi raamatu “Tervisedenduse teooria ja praktika I” (2007) I-II ptk.
- Paljudes keeltes ja kultuurides on tervis algselt seostunud **inimorganismi ja isiksuse terviklikkusega** ning alles seejärel seostunud haiguse puudumise ja heaoluga.

Maailma Terviseorganisatsioon tervisest

- Tervis on täieliku füüsilise, vaimse ja sotsiaalse heaolu **seisund**, mitte ainult haiguste või füüsilise vea puudumine (Maailma Terviseorganisatsioon, **1948**).
- Tervis on igapäevaelu **ressurss** võimaldamaks individuaalselt, sotsiaalselt ja majanduslikult täisväärtuslikku elu (Maailma Terviseorganisatsioon, **1986**).
- Tervis on universaalne **väärtus** ja inimese **põhiõigus** (Maailma Terviseorganisatsioon, **1999**).

Mis on rahvatervis?

Rahvatervis on *ühiskonna organiseeritud ettevõtmiste* kaudu realiseeruv haiguste ennetamise, eluea pikendamise ja tervise edendamise teadus ja kunst.

HMSO, 1988

Rahvatervis ei piirdu mitte üksnes bioloogia taustaga, vaid on suurel sotsiaalteadustega seotud valdkond. Rahvatervis kui kunst ilmneb Kenneth Calmani ja Robert Downie arvates just seeläbi, et ühiskonda ja poliitikuid tuleb veenda teatud ühiskondlike meetmete realiseerimise vajalikkuses.

Terviseteooriate tüpoloogia (Tengland, 2007)

- Tervis kui funktsionaalne normaalsus;
- Tervis kui tasakaal;
- Tervis kui võimekus (ingl. ability);
- Tervis kui heaolu;
- Pluralistlikud teooriad, mis kombineerivad mitut eespool esitatud vaadet.

Lennart Nordenfelt tervise kohta

LN: Olla terve tähendab omada võimekust saavutada oma elulisi eesmärke.

Seega seostub inimese tervis terve keeruka kompleksi sisemiste ja väliste asjaoludega, mis kõik kokku võimaldavad inimesele eesmärgipärast (teleoloogilist) eksistentsi.

Tervisemõjurid ehk determinandid

- Terviseteadlased on tervise mõistmiseks ja mõjutamiseks hakanud tegelema tervist mõjutavate teguritega ehk determinantidega, mis jaotuvad mõneti kattuvalt laias laastus bioloogilisteks, käitumuslikeks, keskkondlikeks ja sotsiaalseteks. WHO (1986) järgi on olulisemateks tervise determinantideks rahu, peavari, haridus, sotsiaalne turvalisus, sotsiaalsed suhted, toit, sissetulek, sooline võrdõiguslikkus, stabiilne ökosüsteem, jätkusuutlik ressursside kasutamine, sotsiaalne õiglus, inimõiguste austamine, võrdsus.

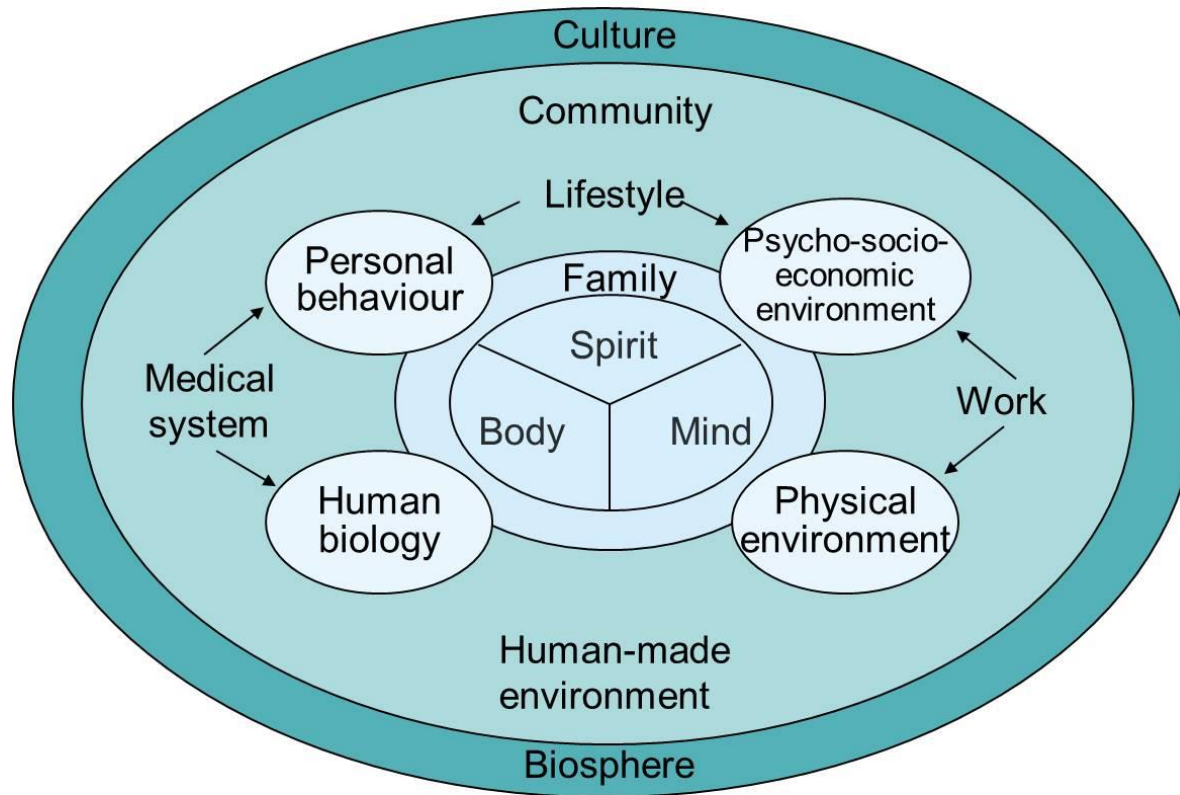
Tervise determinantide omavahelised suhted (Dahlgren & Whitehead, 1991)

- Tervise ja tema determinantide seosed on keerukad ja mitmekesised.
- Tervise determinandid on õige kompleksse dünaamikaga: erinevatel inimestel erinevates olukordades võivad determinandid päris erinevad olla

Allikas :<http://www.archive.official-documents.co.uk/document/doh/ih/fig01.htm>

Tervise mandala

Redrawn from: Hancock T, Perkins F. The mandala of health: a conceptual model and teaching tool. *Health Education* 1985;Summer, pp. 8-10.

Tervis ja kroonilised haigused

- Tervisest saab rääkida ka kroonilisi haigusi põdevate patsientide puhul;
- Väga oluline on see, kuidas sellised patsiendid suudavad oma olukorraga kohaneda;
- Nii kohanemiseks kui eesmärkide püstitamiseks/saavutamiseks on vaja võimalikult palju **mõista** oma olukorda ja väljavaateid;
- Nii mõnigi kord võib meditsiiniline tõde olla kuulamiseks ja mõistmiseks sedavõrd karm, et sellega tullakse toime vaid teiste inimeste abil.

Tervis kui maksimaalselt võimaliku saavutamine

- Tervis on seega üks tugevasti eetika ja elu mõttega seotud mõiste;
- Siit tuleneb õige selgesti, et teiste tervisele kaasaaitamine on sügava moraalse väärtusega tegevus;
- Tervisele kaasaaitamine ei ole üksnes meedikute, vaid meie kõigi kohustus.

Christopher Boorse tervise-haiguse eristusest (1977)

- Klassikalise arusaama kohaselt on tervis haiguse puudumine, kuid meditsiinile on ülimalt oluline murda selline mõisteline lühiühendus haiguse ja tervise vahel.
- “Tervis on normaalne talitlemine, kus norm on **statistiline** ja funktsioonid **bioloogilise** iseloomuga”
- Tervis on väärtusneutraalne (value-neutral) mõiste.

- Meditsiinis peetakse sageli **haiguseks** teatud stsenaariumi(de) järgi kulgevat teatud protsesside kogumit, millega kaasneb kas psüühika või teatud kehaliste funktsioonide häirumine (kõrvalekalle normist).
- Haiguse korral lakkavad või jäävad puudulikuks teatud nõ loomulikud protsessid või sugenevad nõ ebaloomulikud protsessid, kuid need leiavad aset ikkagi selles samas organismi materiaalses keskkonnas.

Haiguse subjektiivsus ja objektiivsus

- Subjekti ehk haige seisukohast on haigus tema isiklik kannatus.
- Objektiivse vaatepunkti kohaselt on haigus pigem teatud aja jooksul sügenenud sotsiaalne kokkulepe.

Sageli on mõlemad perspektiivid omavahel läbipõimunud ning teineteist mõjutanud.

Haiguse käsitlemise kontekstid

- Põhjuslik ehk etioloogiline kontekst
- Patogeneetiline kontekst
- Kliiniline kontekst
- Epidemioloogiline kontekst
- Sotsiaalne kontekst (kultuuriline (antropoloogiline), majanduslik ja õiguslik lähenemine)

Kokkuvõte

- Hoolimata kaasaja meditsiini edusammudest haigustega toimetulekul, on see järjest enam pöördunud tervisege tegelemise suunas;
- Tervise konkreetne käsitus sõltub olulisel määral ühiskonna ja tema üksikliikmete suhete iseloomust;
- Igale konkreetsele inimesele on **tervis** tema isikliku elu võimalikult hea realiseerumise küsimus, mille lahendamiseks annab parima viisi sisukas koostöö ühiskonnaga, kuhu ta kuulub.